

Людмила Новікова
ORCID: 0000-0003-4764-7867
кандидат історичних наук,
доцент, доцент кафедри історії України
Одеського національного університету
імені І. І. Мечникова
(Одеса) Україна
novikova@onu.edu.ua
lyudmilanovikova@hotmail.com

ДО ПИТАННЯ ЩОДО ВІДОБРАЖЕННЯ РОЛІ РУМУНІЇ ТА ТРАНСНІСТРІЇ В ІСТОРІЇ СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИХ ЄВРЕЇВ У ПУБЛІКАЦІЯХ В АМЕРИКАНСЬКІЙ ПРЕСІ 1940-Х РР.

Анотація

У даній статті висвітлюється зміст інформації щодо місця Румунії 1920-х – 1940-х рр. та Трансністрії в історії східноєвропейських євреїв, яка оприлюднювалася в переважно англомовних матеріалах низки американських газет у 1940-х рр., таких, як «Românul American» («The Roumanian American»), «The southern jewish weekly», «Evening star», «Detroit evening times».

Мета дослідження полягає у визначенні структури умовного газетного наративу щодо місця Румунії 1920-х – 1940-х рр. та Трансністрії в історії східноєвропейських євреїв, що вміщений у згаданих газетних публікаціях.

В результаті проведеного дослідження була здійснена реконструкція умовно цілісного інформаційного наративу у публікаціях низки американських газет стосовно значення Румунії та Трансністрії в історії східноєвропейських євреїв у 1920-х – 1940-х рр., що поширювався у масовій думці. Визначені головні складові цього англомовного наративу, вказано на його суспільне значення.

Ключові слова: східноєвропейські євреї; Трансністрія; Голокост; Румунія в 1920-х – 1940-х рр.; євреї у Бессарабії; євреї у Буковині; євреї в Одесі.

Liudmyla Novikova
ORCID: 0000-0003-4764-7867
the candidate of Historical Sciences,
the docent at the
Department of history of Ukraine
Of I. I. Mechnikov Odesa
National University
(Odesa, Ukraine)
novikova@onu.edu.ua
lyudmilanovikova@hotmail.com

TO THE QUESTION ON REFLECTION OF ROMANIA AND TRANSNISTRIA SIGNIFICANCE FOR THE HISTORY OF EASTERN EUROPEAN JEWS IN THE AMERICAN PRESS PUBLICATIONS IN 1940 S

This article covers the content of information about the place of Romania in the 1920–1940s. and Transnistria in the history of Eastern European Jews, which was published in predominantly English-language materials in a number of American newspapers in the 1940s, such as «Românul American», «The Southern Jewish Weekly», «Evening Star» and «Detroit Evening Times».

The purpose of the study is to determine the structure of the newspaper narrative regarding the place of Romania in the 1920–1940s and Transnistria in the history of Eastern European Jews, contained in the mentioned newspaper publications.

As a result of the study, a conditionally holistic information narrative on the isignificance of Romania and Transnistria in the history of Eastern European Jews in the 1920–1940s was reconstructed in publications of a number of American newspapers, which spread in mass opinion.

The main components of this English-language narrative are following: in pre-war Romania was an increased influence of official actual anti-Semitism; this was of particular importance given that Transnistria was predominantly a zone of Romanian administration during World War II; the plight of Jews in Romania and Bukovina during the war; cases of non-Jewish support for Jews; brutal deportations of the Jewish population from Romania, Bukovina, Bessarabia (sometimes also Moldavia, which regarding changes in the characteristics of Bessarabia and Bukovina) to Transnistria; domination of the atmosphere of fear of the possibility of deportation to Transnistria among the still undeported Jews; manipulation by the Romanian government of the Jewish population through this fear; the plight of Jews, the Holocaust in Transnistria; repatriation to Romania and migration to Palestine as the «historical homeland» of Jews deported during the war to Transnistria.

According to some materials, this narrative had not only an exposing anti-Nazi purpose, not only appealed to the public support of Jews who had experienced repression, deportation and the Holocaust, but also had to serve to preserve the democratic worldview of the Romanian minority in the United States (most of the used publications were contained in the newspaper «Românul American»).

Keywords: *Eastern European Jews; Transnistria; Holocaust; Romania in the 1920–1940s; Jews in Bessarabia; Jews in Bukovina; Jews in Odesa.*

Історія антисемітизму та Голокосту під час Другої світової війни є важливою складовою подій самої війни і, водночас, пов'язана зі суспільно-політичним розвитком Європи у 1920-х – 1930-х роках. Існування подібного зв'язку у випадку з іншими, окрім нацистської Німеччини, країнами, які були її союзниками у війні, потребує, на наш погляд, додаткового дослідження. Особливий інтерес для

вивчення представляють регіональні особливості антисемітської політики і, відповідно, становища єврейського населення, на що вказується в існуючій історіографії. Зокрема, Ю. І. Левченко відзначає існування певних унікальних особливостей вирішення так званого «єврейського питання» в Трансністрії як одній з територій під румунською окупаційною владою (Левченко, 2015: 148). Крім того, дальшого дослідження вимагають джерела, передусім різні типи сучасних подіям наративів щодо антисемітизму та Голокосту, їх форм та наслідків для представників єврейського народу.

Однією з особливостей історії антисемітської нацистської політики та Голокосту в Україні під час Другої світової війни є те, що їх об'єктом були не тільки представники місцевого єврейського населення, але й депортованого з інших регіонів та країн. Прикладом є доля євреїв у Трансністрії, куди відбувалася депортація єврейського населення з території власне Румунії та Буковини й Бессарабії. Водночас в українській історіографії є тенденція розглядати історію депортації до Трансністрії тільки з губернаторств «Буковина» та «Бессарабія» у Румунії під час Другої світової війни. Чи відображає такий підхід перебіг подій у всій повноті – це питання, яке також потребує дослідження.

Серед проблем, що вимагають додаткового висвітлення, є статистичні дані, зокрема, щодо кількості жертв антисемітської політики, що показала у своєму дослідженні М. Михайлюк на прикладі центру Трансністрії – м. Одеси.

Предметом розгляду у даній статті є інформація щодо місця Румунії 1920-х – 1940-х рр. та Трансністрії в історії східноєвропейських євреїв, яка оприлюднювалася в переважно англomовних матеріалах низки американських газет у 1940-х рр.

Мета дослідження полягає у визначенні структури умовного газетного наративу щодо місця Румунії 1920-х – 1940-х рр. та Трансністрії в історії східноєвропейських євреїв, що вміщений у згаданих газетних публікаціях.

Методологічно ми виходимо з положення, що нацистська політика стосовно євреїв має складну структуру, кульмінацією якої є

Голокост, при цьому нацистська за змістом політика здійснювалася і Німеччиною, і її союзниками, а також опираємося на тезу, що політичні, ідеологічні тощо передумови цієї політики почали формуватися ще у довоєнний час.

Хронологічні межі дослідження зумовлені інформацією у джерелах і охоплюють 1920-і – 1940-і рр. З погляду хронології використаних газетних публікацій, то це період 1942–1945 рр.

Територіальні межі роботи охоплюють Румунію разом з українськими етнічними територіями у 1920-х – 1930-х рр. Під час Другої світової війни територія дослідження включає частину території УРСР, що знаходилась в сфері впливу румунської адміністрації – «Трансністрію», а також Румунію, Буковину та Бессарабію (губернаторства «Буковина» та «Бессарабія»). Водночас використана у якості джерела преса виходила в США.

Джерельна база дослідження представлена переважно англomовними публікаціями кількох американських газет, найбільше використані матеріали газети «Rom nul American» («The Roumanian American»). Газета «Rom nul American» позиціонувала себе як орган демократичних румунів в США, у її публікаціях стверджувалося, що «американці румунського походження мають моральний обов'язок звертатись до держдепартаменту, щоб зупинити ці дії» (А. Гітлера та І. Антонеску проти євреїв в Бессарабії) (Thousands, 1942). Крім того, низка матеріалів, використаних у роботі, була вміщена у таких виданнях, як: «The southern jewish weekly», «Evening star», «Detroit evening times». Серед публікацій значний інформативний потенціал мала серія статей у 1943 р., які представляли собою частини памфлету, що видавався Інститутом єврейських справ Американського єврейського конгресу під назвою «Десятирічна війна Гітлера проти євреїв» (Some, 1943, 9 octombrie). Значна частина публікацій в газетах заснована на матеріалах, наданих ЛТА (Єврейським телеграфним агентством) (Rumanian Jews, 1943). Частина відомостей ґрунтується на повідомленнях «румунських євреїв», яким Єврейський Об'єднаний розподільчий Комітет допоміг мігрувати до Палестини. Свідчення очевидців подій також мали

вигляд листів, надісланих до газет, зокрема, до щомісячного бюлетеня «Об'єднаних румунських євреїв Америки» «The record», і потім передрукованих в інших виданнях (Thousands, 1942) (переклад матеріалів преси українською автором статті).

Частина публікацій була присвячена становищу єврейського населення в Румунії 1920-х – 1940-х рр., розвитку антисемітизму. Ця інформація представляє особливий інтерес, тому що враховує особливості становища в Румунії та українських етнічних землях під її управлінням.

У газетних публікаціях розглядаються й ті румунські законодавчі акти, які ззовні не мали антисемітського характеру, але вражали у правах значну частину єврейського населення тощо. На тлі цих матеріалів події в Трансністрії з її урядовцями, що почали діяльність антисемітського характеру до Другої світової війни, виглядають як її кульмінаційний момент.

Багато відповідної інформації міститься у памфлеті «Some factual material on Rumania's ruling clique war on the Jews» («Romanul American», 1943, 25 вер.). Зокрема, у статті дається характеристика антисемітським аспектам діяльності лідерів румунських урядів у 1920-х – 1930-х рр., антиєврейській спрямованості окремих законодавчих актів, висвітлюється процес зростання впливу румунського націоналізму (при цьому вказується на економічні та політичні передумови) і, водночас, фактичного антисемітизму, при зовнішньому декларуванні нейтралітету у національному питанні чи рівності громадян, згадуються випадки погромів у 1920-х рр. При цьому, відзначає автор, «...інші меншини, які шукали підтримки в Берліні чи Будапешті, уникали всіляких політичних контактів з євреями». Особлива увага в статті приділяється значенню короткого прем'єрства О. Гоги у 1937 р., «правою рукою» якого був професор Куза. На думку автора публікації, тоді проводилася економічна війна проти євреїв, однак повністю плани О. Гоги реалізувалися тоді, коли Румунія опинилася під німецьким контролем. Єдиним самим значним актом режиму О. Гоги названий закон стосовно ревізії громадянства від 21 січня 1938 р., який боляче вдарив по єврейській громаді. За

офіційними результатами реалізації цього закону та закону 1924 р. майже третина з 617 396 євреїв була позбавлена громадянських прав.

Прем'єрство О. Гоги визначило антисемітський характер політики ряду місцевих урядовців. Так, у Чернівцях префект дистрикту Нікіфор Робу організував масові арешти євреїв. Професор Г. Алексяну, який став губернатором Трансністрії, ініціював едикт, який забороняв вживати ідиш в ділових установах та на вулицях. У багатьох місцях євреїв заставляли тримати відкритими свої магазини в суботу (святковий день) тощо. В Ізмаїлі в Бессарабії для євреїв були введені важкі штрафи, у містах так званої «Старої Румунії» євреям навіть не можна було заходити до публічних будівель для отримання документів про громадянство (Some, 1943, 25 Septembrie).

Як свідчать газетні матеріали, з початком війни між нацистською Німеччиною, її союзниками (включно з Румунією) та СРСР у червні 1941 р. становище єврейського населення в зоні перебування румунської армії опинилося під загрозою погромів (які почалися у Яссах, далі з румунською армією поширились в Кишинів та Чернівці під час окупації цих міст). Початок погромів («вбивств»), за даними газетних публікацій, був пов'язаний з протидією румунському війську з боку Червоної армії. Також важливе значення мало «підбурювання» населення проти євреїв як «конфедератів союзників та Росії» (Some, 1943, 9 octombrie). На думку Б. Мільтона, єврейське населення в Яссах та інших містах «заплатило за саботаж робітників на залізних дорогах та індустріальних робітників, що співчували радам». Він же вказує на те, що все єврейське населення витіснене з Молдавії та Південної Буковини та відзначає, що в зайнятих нацистами містах починався антиєврейський терор. Також за джерелами цього автора («як повідомляють»), більшість з єврейських мешканців Чернівців були евакуйовані до радянської території, при цьому багато з них направлялись до єврейських колгоспів на півдні України (Milton, 1941).

Водночас єврейські жителі сіл та містечок, що розміщувались поряд з фронтом, зганялися в гетто в Кишиневі та Чернівцях, влаштовані в серпні та вересні. Застосовувалася система заручництва.

Зокрема, у Чернівцях військове начальство видало наказ, за яким в разі зазіхання на життя румунського чи німецького солдата, 50 відомих єврейських жителів будуть розстріляні разом з винним (Some, 1943, 9 octombrie).

Крім відомостей про погроми та створення гетто, в публікаціях, зокрема, фрагментів меморандуму щодо депортації єврейського населення до Трансністрії від 14 липня 1942 р. за авторством румунського політичного діяча у Буковині Dori Popovici, який він подав І. Антонеску (Rumanian official, 1943; Dori Popovici), йшлося про вбивство румунською армією значної частини єврейського населення Бессарабії та більше 15 тис. євреїв Північної Буковини під час зміни влади в цих регіонах з радянської на румунську влітку 1941 р. Ці розстріли були здійснені під виглядом так званої «помсти» за дії частини євреїв у попередній час. Депортація решти населення – 85 тис. чоловік – мала відбутися нібито з метою припинити ці вбивства (за наказом І. Антонеску в жовтні 1941 р.). Водночас у меморандумі вказувалося на те, що депортації у 1941–1942 рр. здійснювались і з Південної Буковини, яка взагалі не була під радянською владою.

Єврейське населення Румунії мало різні спеціальні обов'язки перед державою, включно з наданням одягу, який був надісланий до Німеччини як «подарунок від румунського народу» (Deportation, 1943). Декрет від 15 листопада 1941 р. ввів примусову працю для всіх чоловіків-євреїв віком від 18 до 50 років, нагляд здійснював Генеральний інспекторат таборів та колоній примусової праці. «Дійсний контроль над єврейськими трудовими таборами був довірений керівництву румунської армії та учасники [задіяні для праці в таборах] підлягали військовому праву». Всі єврейські організації були розпущені, всі євреї підлягали Центральному офісу для євреїв Румунії, мали обов'язково зареєструватися. Серед заходів офісу були й такі одіозні, як збирання «від румунських євреїв декларацій провини за війну, де можна прочитати наступне: «Я, що підписався нижче, цим заявляю, що я відповідальний за війну й заслуговую на покарання» (Some, 1943, 16 octombrie).

Відрізнялася специфікою політика щодо єврейської молоді, особливо в регіонах, які вже певний час перебували в УРСР, де учні могли отримати звинувачення у тому, що є комуністами. Так, у Чернівцях група єврейської молоді була арештована в навчальному класі й передана військовому суду як комуністи, і тільки після значних зусиль діти були виправдані. Гострою була освітня проблема, крім Бухаресту, де були єврейські навчальні заклади (Deportation, 1943).

У низці газетних публікацій наводяться статистичні дані щодо кількості єврейського населення в Румунії, Бессарабії, Буковині у довоєнний час. Зокрема, у публікації у 1943 р. вказувалося на те, що за переписом 1930 р. в Румунії проживало 756 930 євреїв (перед Першою світовою – 300 тис.). Цифра 1930 р., на думку автора, занижена, як і щодо кількості інших національних меншин. На початку Другої світової війни 300 тис. євреїв проживали в старому королівстві та Добруджі, 330 тис. в Бессарабії тощо (Some, 1943, 18 septembrie). В іншій з публікацій (за 1941 р.) на червень 1940 р. «за оцінками, щонайменше 385 000 з 850 000 румунських євреїв проживали в Бессарабії та Буковині» (Romania, 1941). У публікації за 1942 р. згадується про те, що у 1939 р. у Бессарабії та Буковині проживали 330 000 євреїв. З цієї кількості, за даними газети «Kraakauer Zeitung», на серпень 1942 р. залишилося тільки 16 000, всі у Чернівцях (Some, 1943, 9 octombrie). Ще в одній статті 1942 р. йшлося про те, що в Румунії було до війни 800 тис. євреїв. На час публікації (жовтень) єврейська громада в Бухаресті ще існувала, «але більшість євреїв Бессарабії та Буковини були вбиті, депортовані або втекли» (Lichtheim, 1942).

Окремі матеріали були присвячені депортації єврейського населення до Трансністрії. Певною мірою вони відображають принципи державної політики. Так, початок відправки євреїв до віддалених гетто пов'язувався з публікацією листа І. Антонеску у відповідь на протести з боку президента румунських єврейських громад стосовно політики щодо євреїв. І. Антонеску вдався до своєрідного обґрунтування депортації євреїв з Буковини та

Бессарабії, що були приєднані у 1940 р. до СРСР. Головна його думка полягала у тому, що євреї ніби сприяли переходу цих територій до СРСР, зустрічали радянські війська «з квітами», вбивали румунських солдат та були антирумунськими «інформаторами» «впродовж комуністичного терору», а також «підбурювали» радянські війська в Одесі під час румунської облоги у 1941 р. до нанесення втрат румунським військам (Rumania, 1941). У подальшому офіційним обґрунтуванням депортацій став «Єврейський закон» у листопаді 1942 р. Згідно цього закону, євреї поділялися на чотири групи, дві з яких мали громадянські права. Третя група представлена була євреями, що були «народжені в старому королівстві». Їм дозволяється залишитися в Румунії, але в гетто. Щодо четвертої групи, до якої увійшли «євреї, народжені в Бессарабії, Буковині та Трансільванії, так само як бездержавні», то передбачалася їх депортація до Трансністрії (Rumanian cabinet, 1942).

У газетних публікаціях вміщувалася інформація щодо часу початку масових депортацій з окремих регіонів. Загалом вона відповідає висновкам сучасних вчених, зокрема, Ю. І. Левченка, який відзначає, що з території губернаторства «Буковина» протягом 1941–1942 рр. відбулося три основні депортаційні хвилі: перша – липень – серпень 1941 р.; друга – жовтень – листопад 1941 р.; третя – червень 1942 р. З губернаторства «Бессарабія» (з території українського Придунав'я) відбулася одна депортація в жовтні 1941 р., під час якої всі євреї Ізмаїльщини були депортовані в «Трансністрію» (Левченко, 2015: 148-149).

За матеріалами газетних статей, у жовтні 1941 р. німецько-румунська військова влада визначила, що всі євреї Бессарабії та 85 % євреїв Буковини мали бути депортовані до Трансністрії (Some, 1943, 9 octombrie). Згідно з офіційною інформацією, з 26 жовтня 1941 р. розпочалося вигнання євреїв румунською владою в гетто біля Бугу (Rumania, 1941).

Географія депортації, з якою зустрічаємося в газетах, включає Бессарабію, Буковину, Молдавію, з яких здійснювалася наймасовіша депортація, також власне Румунія, Бухарест (Every, 1943). У липні

1943 р. в інформації ЖТА згадувалося, що на той час були депортовані до Трансністрії «десятки тисяч євреїв з Бессарабії, Буковини та інших частин Румунії». У листопаді цього ж року в газетах йшла мова про депортованих «під різними приводами» з Бессарабії, Буковини та Молдавії (Rumanian Jews, 1943; Deportation, 1943).

21 липня 1942 р. в газетах повідомлялося, на основі інформації паризького радіо, що у 1941 р. до Трансністрії було депортовано більше 200 000 румунських євреїв і додатково «найближчим часом» планується відправити до тамошніх таборів 300 000 євреїв (Milton, 1941).

На 13 серпня 1942 р., за даними, передрукованими з газети *Krakauer Zeitung*, 185,00 (очевидно, 185 000) євреїв вислано до Трансністрії. Водночас у коментарі відзначалося, що є незрозумілим, чи це кількість депортованих, чи тих, хто досяг пункту призначення живим (Some, 1943, 9 octombrie). У жовтні 1942 р. з Бухаресту було депортовано до Трансністрії 800 чоловік, до середини 1943 р. одночасно було депортовано 1 200 чоловік, на так званій підставі, що ніби виконується їх висловлене раніше бажання поїхати до Бессарабії. Насправді люди були депортовані до Трансністрії (Every, 1943).

В одній з публікацій відзначалося, що на липень 1943 р. з 850 тис. євреїв Румунії, які проживали в країні на початок Другої світової війни, залишилось тільки 270 тис. чоловік. «У Бессарабії, колись батьківщини багатой на традицію єврейської громади, немає ні одного єврея тепер». У Буковині на середину 1942 р. залишалось, про що вже згадувалося, 16 000 осіб (Some, 1943, 16 octombrie).

У газетах можна було зустріти відомості стосовно депортації людей, відомих у регіонах, звідки здійснювалася депортація. Так, серед них згадувалися «такі видатні євреї, як д-р Сем Моснер, колишній віце-президент Чернівецького Центрального банку (Буковина), д-р Мейер Тейх, колишній президент кооперативу в Сучаві (Буковина), Е. М. Трахтман, Л. Грушман, які тісно працювали з J.D.C. Останні два були депортовані з сім'ями, з яких вижила тільки

одна дочка Грушмана, інші вбиті чи померли від тифу в Трансністрії» (Every, 1943).

За окремими свідченнями, депортація була направлена проти соціалістів. Це призводило до парадоксальних ситуацій, коли підлягали депортації «всі євреї, хто мав ім'я «Городнічану» (Horodniceanu) з Молдавії до Трансністрії, тому що колись там був соціалістський лідер та член парламенту в Бухаресті з таким ім'ям. Всі євреї, досить нещасні, щоб мати таке ім'я, були депортовані, серед них стара людина 80 років, так само як Ілія Городнічану (Ilie), колишній президент маленького кооперативного товариства у Ботушанах і член ради директорів Союзу єврейських кооперативів» (Deportation, 1943).

До складу депортованих до Трансністрії потрапляли й ті, що заявляли про свою опозицію урядовій антисемітській політиці, зокрема, румунські селяни, що прийняли на знак солідарності з єврейським населенням іудаїзм, про що докладніше буде далі (Massacres, 1942).

Депортація була дуже важкою й супроводжувалася багатьма жертвами. В одній з публікацій за 1941 р. йшлося про те, що депортованим необхідно було переміститися на схід на 100 чи більше миль від місця їх проживання (Rumania, 1941). Члени Американського єврейського об'єднаного розподільчого комітету, що повернулися з Європи у березні 1942 р. (очевидно, після інспекції, здійсненої в Трансністрії), почули відповідну інформацію від осіб, які спілкувалися з угорським та румунським військовим конвоєм, очевидно, для депортованих. У ній йшлося про те, що шляхи, які вели до Трансністрії, супроводжувалися масовими могилами депортованих євреїв (Some, 1943, 9 octombrie). Факт вбивства відсталих на шляху депортації євреїв та їх захоронення в спеціальних ямах вздовж «депортаційних доріг» підтверджується й іншими свідченнями, використаними в історіографії (Левченко, 2015: 148).

Згідно спогадів очевидців вступу до Бессарабії та Буковини «нацистських військ та румунів», «якщо солдати виявляли слабкість, відмовлялися вбивати дітей, їх могли вбити на місці вищі за

становищем». «Самим постидним актом світової історії» називає автор одного з листів, опублікованих у пресі, події 10 жовтня 1941 р., коли «впродовж трьох годин все єврейське населення Бессарабії та Буковини та інших частин Румунії, які ніколи не були окуповані росіянами, були вигнані з їх будинків. Вагітні жінки, матері з двохтижневими дітьми, хворі люди з високою температурою, вісімдесятирічні чоловіки та жінки, каліки та душевнохворі - всі були викинуті на вулицю або вивезені у відкрите поле й транспортовані у невідомому напрямку до Трансністрії». Якщо хтось відставав, їх били прикладами до непритомності або смерті та залишали позаду в канавах вздовж дороги. Тих, хто вижив, садовили у вагони для худоби, 50-60 чоловік в один вагон, й відправляли до Трансністрії (Thousands, 1942).

У частині публікацій відображений **той страх, який охоплював єврейське населення перед загрозою депортації до Трансністрії**. Так, зокрема, 15 жовтня 1941 р. одна з берлінських газет повідомляла «про страх 2 000 сімей в Берліні, які чули про депортацію євреїв з Праги та Відня до Польщі та Росії» (Rumania, 1941). Також у газетних публікаціях згадувалося про те, що у власне Румунії на липень 1942 р. було ще 272 000 євреїв, з яких 98 000 жили у Бухаресті і відчували постійну загрозу депортації до Трансністрії (Some, 1943, 9 octombrie).

У 1942 р. в газетах, на основі інформації в нацистській пресі, повідомлялося, що «всі румунські євреї, хто не може довести, що вони працювали хоча б 5 днів на прибиранні снігу з вулиць та доріг, будуть вислані в єврейські трудові батальйони, які засновані в Трансністрії», ситуація ускладнювалася тим, що на підтвердження треба було надати офіційні сертифікати (Rumanian Jews, 1942).

У березні 1943 р. в Чернівцях ходили чутки, що ще одна група в 4000 чоловік буде депортована до Трансністрії, і хоча ці чутки були офіційно заперечені, «над чернівецькими євреями постійно висів цей дамоклов меч». Вони мали носити жовтий знак та не збиратися більше трьох чоловік вдома чи на вулиці. Євреї в Чернівцях могли

залишати домівки «тільки між 10 a.m. та 1 p.m.», порушення каралося висилкою чи за військовим законом (Deportation, 1943).

В одній з публікацій у липні 1943 р. відзначалося, що приклад депортацій частини єврейського населення породив невпевненість у решти євреїв, що залишились в Румунії, у тому, чи не очікує їх також депортація до Трансністрії. Тим більше що ситуація підсилювалась зростанням суспільної конфліктності, можливості звинувачення євреїв на будь-якій підставі, створенням атмосфери підозри щодо євреїв (Every, 1943). У листопаді 1943 р. газетні публікації підтверджували існування постійного страху депортації у євреїв в Румунії, які зобов'язані працювати 1-3 місяці на рік в таборах примусової праці, знаходяться на межі голоду (Deportation, 1943). Уряд Румунії маніпулював єврейським населенням, використовуючи страх депортації. Так, у травні 1943 р. була оприлюднена інформація про те, що євреї (включно з «напіварійцями») мають заплатити уряду значну суму коштів на 1 вересня 1943 р. під загрозою депортації разом з сім'ями до Трансністрії, а у жовтні 1943 р. повідомлялося, що євреї отримали наказ заплатити колективний «каральний податок» до 31 грудня 1943 р. «під загрозою депортації до Трансністрії» (Rumania imposes, 1943; Some, 1943, 16 octombrie).

У деяких публікаціях відображено негативне ставлення з боку неєврейського населення до депортацій євреїв, пригнічений настрої в суспільстві, а також з боку регіональної влади в Буковині. Публічна позиція регіональної влади була специфічною. У меморандумі Dori Porovici від 14 липня 1942 р. йшлося про необхідність створення переконливого для неєвреїв обґрунтування депортацій, щоб запобігти дальшому розвитку суспільної депресії. Dori Porovici, зокрема, відзначав, що «населення мало стати свідком щодо того, як тисячі євреїв, більшість з яких було давніми особистими друзями, тяглися армійськими солдатами вулицями Чернівців...», як їх завантажили до вагонів і депортували.

Крім того, подібні заходи влади провокували погромні настрої у певної частини суспільства. Той же Dori Porovici зазначив, що «...персонально був свідком щонайменше 20 прикладів дикої агресії

зброду, прямо при денному світлі, в центрі Чернівців, проти деяких єврейських інтелектуалів, повністю невинних перехожих, колишніх високих чиновників магістрату, лікарів та правників...» (Some, 1943, 9 octombrie).

Свою позицію у ставленні до антисемітської політики уряду висловили представники православної церкви Румунії. У 1942 р. її глава патріарх Никодим «висунув протест прем'єру Антонеску проти нелюдського поводження з євреями в Румунії та проти депортації євреїв до Трансністрії». Він заявив, що «має намір звільнитися з посади у протест проти вбивств євреїв, які продовжуються» (Rumanian cabinet, 1942; Massacres, 1942).

Вартим уваги є повідомлення про те, що «120 селянських родин з румунського с. Кубмарус біля Тимішоари прийняли іудаїзм у протест проти переслідувань євреїв в Румунії. Ці члени секти суботників заявили, що вони скоріше хочуть розділити долю переслідуваних євреїв, ніж залишатися мовчазними перед лицем варварств, які поразили єврейську громаду». Селяни були суворо покарані, вигнані з села з конфіскацією майна, лідери села були вислані в концентраційний табір, а решта селян, як вже згадувалося, були депортовані до Трансністрії (Massacres, 1942).

У Чернівцях були випадки активного захисту євреїв. Так, коли євреїв змусили прибирати сніг, і «серед них було два дуже відомих євреї в місті, старий адвокат та Карл Клюгер (Klueger), колишній президент Компанії з реконструкції та президент Черновицького центрального банку», то румуни стали вимагати у поліції, щоб кілька чоловік, включно з К. Клюгером, були звільнені, однак останній з почуття солідарності відмовився (Deportation, 1943).

Значний інтерес представляють публікації щодо становища євреїв у самій Трансністрії.

Певна інформація містилася у газетних публікаціях щодо подій в Одесі як центрі Трансністрії. Так, в одній з публікацій у 1942 р. йшлося про те, що «В Одесі 20 євреїв отримали наказ рити власні могили. Вони мали стояти, а не лежати в них, тоді як їх кати ховали їх

живими по шию. Як тільки їх голови залишились непокритими на поверхні, вони були залишені там вмирати...» (Thousands, 1942).

Узагальнення подій у місті Одесі та околицях під час окупації, у тому числі даних, що стосувалися становища єврейського населення, здійснено у статті радянського автора капітана П. Ніколаєва у 1944 р. Він відзначив, що після захоплення Одеси окупанти стали переслідувати представників різних національностей – росіян, українців, молдаван. При цьому автор називає переслідування «національними», у зв'язку з визначенням ним мети румунів румунізувати Одесу. Представляє інтерес те, що, згадуючи жахливі події 19 жовтня 1941 р., коли у місті румунськими окупантами «було спалено більше ніж 25 000 радянських громадян включно з дітьми», П. Ніколаєв не виділяє окремо жертви серед єврейського населення Одеси. Як він зазначив стосовно кількості жертв, «тільки земля, просякнута такою великою кількістю крові невинних, може розповісти повну історію щодо кількості вбитих та підданих тортурам», яких зазнавали вбиті перед смертю. Водночас далі автор статті виділяє як окрему проблему переслідування та знищення саме єврейського населення «румунськими фашистами», тобто проблему Голокосту. Згідно його даним, ті євреї, хто «дивом врятувалися» від вбивств, сховалися в сусідніх з Одесою селищах. Окупанти прочесали ці селища, і, у випадку знахідки втікачів, їх спалювали разом з господарями. Це є свідченням тому, що були люди, достойні звання Праведників народів світу, імена яких поки що невідомі. Загальна кількість жертв «румунів та німців» в Одесі та Одеському регіоні оцінювалася в статті П. Ніколаєва в 200 000 чоловік (Nicolaeu, 1944).

Військові події призвели до значних руйнацій у населених пунктах Трансністрії, що викликало нестачу придатних жител «впродовж страшної зими 1941–1942 рр.». Така ситуація супроводжувалася військовими реквізіціями продуктових запасів з боку військової влади, відсутністю можливості вислати продукти та ліки з Румунії. Становище єврейського населення було непевним також внаслідок декрету губернатора Трансністрії Г. Алексяну від 11 серпня 1941 р., який передбачав, що будь-який єврей, який покинув

місце проживання, призначене йому поліцейським інспектором, мав бути страчений як шпiон. Спершу цей наказ стосувався тільки радянських євреїв, згодом він був поширений на депортованих євреїв з Буковини, Бессарабії та так званого Старого Королівства (Румунії). Євреї намагалися шляхом втечі з Трансністрії врятуватися, місцеві газети повідомляли про велику кількість страт тих, хто намагався втекти.

За декретом від 11 листопада 1941 р. у кожній громаді (community) євреї були організовані у групи з 20 осіб для примусових робіт. Глава кожної колонії мав надати владі список всіх ремісників та інших гідних найму осіб, ручна праця євреїв використовувалася на «сільськогосподарських роботах, при лагодженні доріг, вирубці дерев, у каменоломнях тощо (Some, 1943, 9 octombrie).

За даними однієї з публікацій, як можна зрозуміти з тексту, на середину 1945 р. в Трансністрії в умовах голоду та хвороб працювало 75 000 євреїв з Буковини, а «спроби звільнити 70 000 євреїв Трансністрії завершилися нічим» (Some, 1943, 16 octombrie).

За інформацією ЖТА, представникам контрольованого румунським урядом Єврейського центрального офісу в Бухаресті було дозволено в квітні 1943 р. відвідати Трансністрію як місце масової депортації євреїв «з Бессарабії, Буковини та інших частин Румунії». У звіті цієї делегації вказується на те, що значна частина депортованих євреїв страждала від хвороб та голоду, зокрема, більше 200 – страждало від параліча, у 4 011 були ознаки початку хвороби. Причина захворювань полягала у сильному голоді, який змушував вживати в їжу отруйні семена, що викликали латиризм, захворювання, що супроводжується поразкою спинного мозку, призводить до паралічу нижніх кінцівок. У публікації також вказувалося, на основі іншого румунського звіту, що депортовані євреї в Тульчинській окрузі Трансністрії знаходились у таких важких умовах, що місцева румунська влада мала звернутися до центральної у Бухаресті, щоб надіслали продукти, для підтримання працездатності євреїв для виконання примусових робіт, «для яких вони були призначені» в Трансністрії. На важкість умов, в яких

перебували депортовані, вказує і той факт, вміщений у газеті, що з 2000 євреїв, які для цих робіт було відправлено з Тульчина до Гайсина, тільки 400 вижило. Також у публікації йшлося про те, що умови в інших трудових таборах у Тульчинському дистрикті були ще гірші, особливо в Warniарак (Вапнярка?), Расіоге (?) та Капустяній (Karustiana). 150 євреїв були послані з табору в Капустяній кудись на схід від Бугу, і доля їх залишилась невідомою (Rumanian Jews, 1943).

Певну допомогу депортованим мав надавати згаданий Головний або центральний єврейський офіс в Румунії, який отримав дозвіл висилати допомогу євреям в Трансністрії у вигляді одягу та продуктів (Every, 1943). Ймовірно, саме з цим пов'язана здійснена цим офісом інспекція становища депортованих євреїв в Трансністрії, що надала важливі свідчення щодо їх важкого становища.

Частина газетних публікацій стосувалася долі депортованих до Трансністрії євреїв після звільнення території радянськими військами від нацистів у 1944 р. Головним чином повідомлялося про їх репатріацію до Румунії, або переселення до Палестини.

До Палестини раніше під час війни мігрували румунські євреї, про що є згадки в одній з публікацій у листопаді 1943 р. (Deportation, 1943). У вересні 1944 р. Моше Шапіро, який очолює Трудовий департамент Єврейського агенства, повідомив про прибуття до Палестини з жовтня 14 000 осіб з різних країн, серед яких «1 750 дітей, головним чином з Трансністрії, Туреччини та з табору інтернованих Ферраменто в Італії» (Zionist, 1944). У вересні 1945 р. повідомлялося про прибуття «минулого тижня» «транспорту з 1 003 євреями-емігрантами з Польщі, Угорщини та Румунії досяг Єврейської національної вітчизни, включно з 180 сиріт з Трансністрії та 225 з Румунії» (12 707 jews, 1945).

У газетних матеріалах можна ознайомитися зі статистикою щодо євреїв, які залишали колишню «Трансністрію» після звільнення території від нацистської присутності. Інформація про репатріацію зустрічається в публікаціях 1945 р. Зокрема, у січні на запит представника Федерації єврейських громад д-ра Вільяма Філдера щодо репатріації депортованих євреїв (очевидно, мова йшла про

власне румунських євреїв), генерал С. Виноградов з комісії по перемир'ю відповів, що буде репатрійовано 2 000 з 9 000 депортованих (Romania, 1945; Jews, 1945). 19 травня в газеті *Rom n ul American* повідомлялося щодо репатрійованих 11 500 «румунських євреїв» (Peste, 1945).

Питання допомоги колишнім депортованим до Трансністрії євреям піднімалося в США з боку члена Демократичної партії, довгорічного члена Палати представників Конгресу США Еммануеля Целлера. Він наполягав на тому, що в умовах, коли невідкладної допомоги потребують 30 000 румунських євреїв, «врятованих з жахливих таборів» (цитата у газетній статті) у Трансністрії та звільнених від інших нацистських знущань, конгрес має щось зробити (Senter, 1945).

Отже, огляд публікацій в низці англійських публікацій американських газет періоду Другої світової війни дозволяє реконструювати інформаційний наратив стосовно значення Румунії та Трансністрії в історії східноєвропейських євреїв у 1920-х – 1940-х рр., що поширювався у масовій думці. Головними складовими цього англійського наративу є наступні: відбувалося посилення впливу офіційного фактичного антисемітизму у довоєнній Румунії; це мало особливе значення з огляду на те, що Трансністрія була під час Другої світової війни переважно зоною румунської адміністрації; важке становище євреїв у Румунії та Буковині під час війни; випадки підтримки євреїв з боку неєвреїв; жорстокі депортації єврейського населення з Румунії, Буковини, Бессарабії (іноді вказується також Молдавія, що змінює відповідно характеристики Бессарабії та Буковини) до Трансністрії; панування атмосфери страху перед можливістю депортації до Трансністрії серед ще не депортованих євреїв; маніпулювання з боку румунського уряду єврейським населенням за допомогою цього страху; важке становище євреїв, Голокост в Трансністрії; репатріація до Румунії та міграція до Палестини як «історичної батьківщини» євреїв, депортованих під час війни до Трансністрії. За окремими свідченнями, цей наратив мав не тільки викривальну антинацистську мету, не тільки апелював до

суспільної підтримки євреїв, які переживали репресії, депортації та Голокост, але й мав слугувати до збереження демократичного світогляду румунської меншини в США (більшість використаних публікацій була вміщена у газеті «Rom n ul American»).

Список використаних джерел і літератури

Левченко, 2015 – Левченко Ю. І. Особливості реалізації політики окупаційної влади в адміністративно-територіальних одиницях України 1941–1944 рр. Дис. ... канд. іст. наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України: на правах рукопису. Київ, 2015. 319 с.

Михайлюк, 2017 – Михайлюк М. В. Акції знищення єврейського населення в Одесі на початку румунської окупації: до питання про статистику жертв // Південь України: етноісторичний, мовний, культурний та релігійний виміри: збірник наукових праць VI Міжнародної наукової конференції, 28-29 квітня 2017 р., Одеса; Херсон, 2017. С. 234-240.

12 707 jews, 1945 – 12 707 jews enter Palestine during past war //The southern jewish monthly. 1945. November.

Deportation, 1943 – Deportation, typhus and murder is the fate of the Rumanian Jews: Jews, especially from Bessarabia, Bukovina and Moldavia have been deported to Transnistria // Rom n ul American. 1943. 20 noembrie.

Dori Popovici – Dori Popovici // Enciclopedia Romaniei. URL: https://enciclopediaromaniei.ro/wiki/Dori_Popovici.

Every, 1943 – Every Rumanian jew is «suspect»; is liable to forced labor&deportation // Rom n ul American. 1943. 24 Iulie.

Jews, 1945 – Jews liberated from camp in Poland // The Southern Jewish weekly. 1945. 1 april.

Lichtheim, 1942 – Lichtheim R. And millions shall die. The position of the Jews in Europe today // Southern jewish weekly. 1942. 23 october.

Massacres, 1942 – Massacres causes patriarch to resign in protest // The southern jewish weekly. 1942. 30 october.

Milton, 1941 – Milton B. (J.T.A.) Week in review // Southern jewish weekly. 1941. 18 july.

Nicolaev, 1944 – Nicolaev P. Two hundred thousand Odessa inhabitants murdered by the savage German and Romanian occupationists // Rom n ul American. 1944. 15 iulie.

Peste, 1945 – Peste 11.500 Evrei Rom n i Repatriați din Transnistria // Rom n ul American. 1945. 19 may.

Romania, 1945 – Romania. Repatriața. Deportatii// Rom n ul American. 1945. 13 january.

Rumania, 1941 – Rumania banishing two province's Jews to Ukraine ghettos: transfer from Bessarabia and Bucovina to region of Bug river ordered/by the Associated press // Evening star. 1941. 27 october.

Rumania imposes, 1943 – Rumania imposes 28 000 000 levy on Jews // The southern jewish weekly. 1943. 21 may.

Rumanian cabinet, 1942 – Rumanian cabinet prepares new «jewish law» // The southern jewish weekly. 1942. 27 november

Rumanian Jews, 1942 – Rumanian Jews to be sent to forced labor // The Southern Jewish weekly. 1942. 27 february.

Rumanian Jews, 1943 – Rumanian jews deported to forced labor camps in Transnistria found starving and dying by hundreds // Rom nul American. 1943. 24 Iulie.

Rumanian official, 1943 – Rumanian official of Bukovina e poses the bloody massacres, committed against the Jews of Bessarabia and Bukovina // Rom nul American. 1943. 5 iunie.

Senter, 1945 – Senter D. Open Palestine, Celler demands // Detroit evening times. 1945. 17 January.

Some, 1943, 18 septembrie – Some factual material on Rumania's ruling clique war on the Jews // Rom nul American. 1943. 18 septembrie.

Some, 1943, 25 Septembrie – Some factual material on Rumania's ruling clique war on the Jews // Rom nul American. 1943. 25 Septembrie.

Some, 1943, 9 octombrie – Some factual material on Rumania's Ruling click war on the Jews // Rom nul American. 1943. 9 octombrie.

Some, 1943, 16 octombrie – Some factual material on Rumania's ruling clique war on the Jews // Rom nul American. 1943. 16 octombrie.

Thousands, 1942 – Thousands of Jews in Bessarabia murdered by Hitler-Antonescu hordes // Rom nul American. 1942. 25 iulie.

Zionist, 1944 – Zionist organization revived in Rumania (Jerusalem, JTA) // The southern jewish monthly. 1944. September.

References

Levchenko, 2015 – Levchenko Iu. I. Features of the implementation of the policy of occupation authorities in administrative and territorial units of Ukraine 1941-1944 r. Dis. ... cand. hist. sciences in 07.00.01 –history of Ukraine: manuscript. Kyiv, 2015. 319 p. [in Ukrainian].

Mykhailiuk, 2017 – Mykhailiuk M. V. Actions to destroy the Jewish population in Odessa at the beginning of the Romanian occupation: to the question of statistics of victims // Pivden' Ukrainy: etnoistorychnyi, movnyi, kulturnyi ta religiinyi vymiry. Odesa; Kherson, 2017. S. 234-240. [in Ukrainian].

12 707 jews, 1945 – 12 707 jews enter Palestine during past war // The southern jewish monthly. 1945. November.

Deportation, 1943 – Deportation, typhus and murder is the fate of the Rumanian Jews: Jews, especially from Bessarabia, Bukovina and Moldavia have been deported to Transnistria // Rom nul American. 1943. 20 noembrie.

Dori Popovici – Dori Popovici // Enciclopedia Romaniei. URL: https://enciclopediaromaniei.ro/wiki/Dori_Popovici. [in Romanian].

Every, 1943 – Every Rumanian jew is «suspect»; is liable to forsed labor&deportation // Rom nul American. 1943. 24 Iulie.

Jews, 1945 – Jews liberated from camp in Poland // The Southern Jewish weekly. 1945. 1 april.

Lichtheim, 1942 – Lichtheim R. And millions shall die. The position of the Jews in Europe today // Southern jewish weekly. 1942. 23 october.

Massacres, 1942 – Massacres causes patriarch to resign in protest // The southern jewish weekly. 1942. 30 october.

Milton, 1941 – Milton B. (J.T.A.) Week in review // Southern jewish weekly. 1941. 18 july.

Nicolaev, 1944 – Nicolaev P. Two hundred thousand Odessa inhabitants murdered by the savage German and Romanian occupationists // Rom n ul American. 1944. 15 iulie.

Peste, 1945 – Peste 11.500 Evrei Rom n i Repatriați din Transnistria // Rom n ul American. 1945. 19 may.

Romania, 1945 – Romania. Repatriate. Deportations // Rom n ul American. 1945. 13 january. [in Romanian].

Rumania, 1941 – Rumania banishing two province's Jews to Ukraine ghettos: transfer from Bessarabia and Bucovina to region of Bug river ordered/by the Associated press // Evening star. 1941. 27 october.

Rumania imposes, 1943 – Rumania imposes 28 000 000 levy on Jews // The southern jewish weekly. 1943. 21 may.

Rumanian cabinet, 1942 – Rumanian cabinet prepares new «jewish law» // The southern jewish weekly. 1942. 27 november.

Rumanian Jews, 1942 – Rumanian Jews to be sent to forced labor // The Southern Jewish weekly. 1942. 27 february.

Rumanian Jews, 1943 – Rumanian jews deported to forced labor camps in Transnistria found starving and dying by hundreds // Rom nul American. 1943. 24 Iulie.

Rumanian official, 1943 – Rumanian official of Bukovina e poses the bloody massacres, committed against the Jews of Bessarabia and Bukovina // Rom n ul American. 1943. 5 iunie.

Senter, 1945 – Senter D. Open Palestine, Celler demands // Detroit evening times. 1945. 17 January.

Some, 1943, 18 septembrie – Some factual material on Rumania's ruling clique war on the Jews // Rom n ul American. 1943. 18 septembrie.

Some, 1943, 25 Septembrie – Some factual material on Rumania's ruling clique war on the Jews // Rom n ul American. 1943. 25 Septembrie.

Some, 1943, 9 octombrie – Some factual material on Rumania's Ruling click war on the Jews // Rom n ul American. 1943. 9 octombrie.

Some, 1943, 16 octombrie – Some factual material on Rumania's ruling clique war on the Jews // Rom n ul American. 1943. 16 octombrie.

Thousands, 1942 – Thousands of Jews in Bessarabia murdered by Hitler-Antonescu hordes // Rom n ul American. 1942. 25 iulie.

Zionist, 1944 – Zionist organization revived in Rumania (Jerusalem, JTA) // The southern jewish monthly. 1944. September.